

Dominies, Masters en Regents: Onderwijs in Schotland

J. H. G. I. GIESBERS

Instituut voor Onderwijskunde, afdeling Lerarenopleiding, K.U. Nijmegen.

I. Inleiding

Het doet elke rechtgeaarde Schot pijn wanneer men hem als Engelsman aanduidt. Hij zal de onwetende buitenlander geduldig uitleggen dat hij een Brit is maar dat de verschillen tussen hem en de eilandbewoners 'south of the Border' dermate groot zijn dat men hen niet over een kam mag scheren. Hetzelfde geldt voor de onderwijssystemen van Engeland en Wales enerzijds, Schotland anderzijds. Dit artikel beoogt een beschrijving te geven van het zeer eigen Schotse systeem. Een beknopt overzicht van de historische genese wordt gevolgd door een schets van de beleids- en beheersstructuur; in een volgende paragraaf komen het basis-, voortgezet en hoger onderwijs aan de orde, drie vormen van educatie waarvan de docenten in de titel genoemd worden; het artikel wordt besloten met een karakterisering van de huidige situatie en het trekken van enige mogelijke ontwikkelingslijnen naar de toekomst. De bibliografie vermeldt een aantal actuele basisteksten voor geïnteresseerden die zich uitbreider willen oriënteren.

II. Historische Groei

'If they be found apt to letters and learning then may they not – neither the sons of the rich nor the sons of the poor – be permitted to reject learning'. Afgezien van het archaische Engels klinkt deze tekst zeer modern, hoewel ze een citaat is uit *The First Book of Discipline* (1560), de blauwdruk voor een puriteins, volstrekt democratisch Utopia dat John Knox en zijn medestrijders in Schotland wilden vestigen als de

gehate Mary Stuart verdreven zou zijn. Lang voordat de Condorcet in 1792 zijn nationaal opvoedings- en onderwijsplan bij de Franse Wetgevende Vergadering indiende, vinden we in dit boek, pendant van Calvijn's *Institutio*, een schets van een samenhangend geheel van onderwijsvoorzieningen. In elke parochie zouden scholen komen voor het aanvangsonderwijs voor 5-8 jaar; de steden moesten gymnasia oprichten voor de leeftijdsgroep 8-12; in een derde fase zouden daarvoor geschikte leerlingen van 12-16 jaar hoger onderwijs in Latijn, Grieks, logica en rhetorica ontvangen terwijl de zestiende-eeuwse probleemoplosser aan de universiteiten van St. Andrews, Glasgow en Aberdeen in een driejarige Artes-cursus en een vijfjarige specialisatie in medicijnen, theologie of recht tot de Schotse intellectuele élite gevormd zouden worden. De bedoeling was dat dit grootse project gefinancierd werd uit de gelden die ter beschikking kwamen als de kloosters en abdijen generationaliseerd waren; deze naasting vond wel plaats maar de kerkelijke rijkdommen verdwenen grotendeels in de zakken van de adel. Gebrek aan financiën verhinderde dus deze zestiende-eeuwse poging tot onderwijsvernieuwing, een probleem dat we in 1973 helaas nog niet opgelost hebben.

Dat wij *The First Book of Discipline* als startpunt van dit historisch overzicht kozen betekent niet dat het pre-Reformatorische Schotland een educatief onderontwikkeld land was. Integendeel: Schotten houden harnekkelig vol dat hun onderwijssysteem geboren werd toen de Keltische heilige St. Columba in 563 in Iona landde. Hun chauvinisme wordt vanaf de twaalfde eeuw door talrijke documenten wetenschappelijk gefun-

deerd en het is zeker dat in de Middeleeuwen dit arme, dunbevolkte land een goed functionerend schoolstelsel had. Bovendien mag Schotland zich beroemen op het feit dat het als eerste Europese land in de wet van 1496 leerplicht voorschreef aan de zonen der adel en hogere burgerij. Knox' conceptie is echter zo interessant omdat het elementen bevat die in zijn tijd uitzonderlijk waren zoals bijvoorbeeld het continue vier-fasen model, de verplichting tot onderwijs geven en ontvangen, de nadruk op de intellectuele, sociale en morele aspecten van opvoeding en onderwijs, de poging tot externe democratisering door beurzen aan de armen ter beschikking te stellen en het streven om dit systeem voor het hele land en voor iedereen te laten gelden.

Hoewel dit schoolstelsel niet direct gerealiseerd werd, had het een duidelijk inspirerende werking en in de eeuwen die op de Reformatie volgden zien we een geleidelijke expansie van educatieve voorzieningen. Bij wet van 1696 werd elke gemeente verplicht een lagere school op te richten en een *dominie* te onderhouden, de grotere steden hadden allemaal een zogenaamde burghschool waar behalve lezen, schrijven en rekenen ook vakken als Engels en vooral de klassieke onderwezen werden. Deze voorlopers van secundair onderwijs waren veel sterker bemand dan de lagere scholen; in de negentiende eeuw had 3/4 van de *masters* enigerlei vorm van universitair onderwijs genoten. Als reactie op het klassieke curriculum van deze scholen ontstonden in de achttiende eeuw de academies die veel meer nadruk legden op de natuurwetenschappen en handelsvakken. Naast deze min of meer georganiseerde onderwijsvormen bestond een bonte mengeling van privé-instituten waarvan vele niet aan elementaire normen voldeden. In de zestiger jaren van de vorige eeuw werd daarom een staatscommissie in het leven geroepen die de zogenaamde Education (Scotland) Act 1872 voorbereidde, het equivalent van de Engelse wet Forster van 1870.

De Schotse onderwijsgeschiedenis beschouwt deze wet terecht als een mijlpaal. Een centrale coördinerende instantie, de Scotch Education Department, werd opgericht die een nationaal

openbaar lagere schoolsysteem ging invoeren. Aan 984 plaatselijke schoolbesturen, bestaande uit vijf tot vijftien gekozen leden, werd de zorg toevertrouwd van verplicht onderwijs aan 5-13-jarigen. Financiering vond plaats uit nationale en lokale belastingen en schoolgelden. De bestaande – wat wij zouden noemen – bijzondere scholen werden uitgenodigd in dit nationaal systeem op te gaan, een invitatie waaraan vele gehoor gaven. Deze School Boards hebben onder moeilijke omstandigheden uitstekend werk verricht maar concentreerden zich, hun wettelijke opdracht getrouw, voornamelijk op het basisonderwijs. Het secundair onderwijs ontwikkelde zich na 1872 in de richting van drie typen: Higher Class Schools die op de universiteiten voorbereidden, Higher Grade Schools met een driejarig leerplan dat zich vooral op de wereld der beroepen richtte en driejarige schoolvormen die onder allerlei namen onderwijs gaven dat nauw bij de lagere school aansloot. Bij de onderwijswet van 1936 werd alle onderwijs na het primaire niveau onder de noemer van secundair onderwijs samengebracht.

Naarmate de industrialisatie voortschreed werd de vraag naar – vooral technisch – beroepsonderwijs steeds groter. Vanaf 1859 werden door de regering in Londen instituten die zich met deze tak bezig hielden gesubsidieerd. Met het verstrijken van de eeuw ziet men part-time of full-time beroepsonderwijs ontstaan op lager en middelbaar niveau, en de wet van 1908 schreef School Boards voor beroepsonderwijs te organiseren voor de boven-veertienjarigen; helaas werd aan deze goedbedoelde bepaling geen partiële leerplicht verbonden zodat beroepsonderwijs in de hier gebruikte zin lang in de sfeer der vrijblijvendheid bleef.

Op tertiair niveau kende Schotland reeds vanaf de 15e eeuw de universiteiten van St. Andrews (1411), Glasgow (1451) en Aberdeen (1494), waar volgens het zogenaamde *regenting system*, te vergelijken met het Engelse stelsel van tutoren, het traditionele trivium en quadrivium gedoceerd werden. In de 17e en 18e eeuw duurde een universitaire cursus normaal 4 jaar en bestond het leerplan uit Grieks, logica, wijsbegeerte en

natuurwetenschappen. De voertaal was Latijn, de studenten waren gemiddeld 16 jaar oud. Na deze basisopleiding kon men zich specialiseren in het recht, medicijnen of theologie. In de 19e eeuw vonden ingrijpende wijzigingen plaats; de cursusduur werd tot 3 jaar teruggebracht en het scala van vakken zeer uitgebreid. Vanaf 1892 werden ook vrouwen tot de universiteit toegelaten.

Kenmerkend voor de grote zorg die de Schotten voor hun onderwijs hadden is dat reeds in 1828 David Stow in Glasgow met de opleiding van onderwijzers begon. De eerste normaalschool van Groot-Brittannië werd eveneens in Schotland, in 1837, geopend. Gedurende de 19e eeuw was de onderwijzersopleiding hoofdzakelijk een aangelegenheid van de kerken, die daarvoor Colleges oprichtten die tussen het secundair en tertiair niveau zweefden. Daarnaast kon men ook onderwijzer worden d.m.v. het pupil-teacher systeem, een soort leerjongenstelsel dat in 1846 uit ons land geïmporteerd werd. Vanaf 1906 werd de onderwijsbevoegdheid alleen nog verleend als men een tweejarige cursus in een College gevolgd had en in 1924 werd bepaald dat mannelijke onderwijzers voortaan slechts via de universiteiten toegang tot hun beroep konden verkrijgen, wederom een uniek element in het Schotse onderwijssysteem (Giesbers 1972). Leraren voor het secundair onderwijs gingen tot 1906 direct van de universiteit naar de school; vanaf die datum echter werden zij verplicht na het behalen van hun graad gedurende een jaar een beroepsopleiding op een College te volgen. In Par. 4 komen we uitgebreider op deze materie terug.

III. *Beleids- en Beheersstructuur*

Met uitzondering van de universiteiten die onder verantwoordelijkheid vallen van het Ministerie van O en W in Londen, heeft Schotland zijn onderwijs in eigen beheer. In Edinburgh zetelt sinds 1939 het Scottish Education Department dat samen met de departementen van landbouw en visserij, binnenlandse zaken en gezondheid, en ontwikkeling het Scottish Office vormt onder

leiding van de Minister voor Schotland, die verantwoording schuldig is aan het parlement in Londen. Men kan de beleids- en beheersstructuur in drie lagen splitsen. Aan de top vindt men het coördinerend centraal orgaan in Edinburgh dat geleid wordt door wat wij een staatssecretaris zouden noemen. Zijn bevoegdheden liggen op wetgevend, juridisch (vooral rechtspositioneel), financieel, bestuurs- en uitvoerings-terrein.

Een uitermate belangrijke schakel tussen het departement en het veld is de inspectie, die bestaat uit 1 Inspecteur-Generaal, 7 hoofdinspecteurs en 107 inspecteurs die allen door de Kroon benoemd worden. In tegenstelling tot zijn Nederlandse collega is de Schotse inspecteur veel minder belast met administratieve beslommingen zodat hij zijn aandacht veel sterker kan richten op het adviseren, stimuleren en coördineren van het onderwijs. Vooral als leiders van leerplanhervorming hebben veel Schotse inspecteurs zich grote verdiensten verworven. Kenneth Richmond (1971) vindt wat hij noemt de 'boss mentality' typisch voor Schotland en de Schotten en het is inderdaad niet overdreven om het onderwijs inspecteur-gelinkt te noemen, zonder de onsympathieke bijmaak die dat woord kan hebben. Anders geformuleerd: de inspecteur heeft een centrale plaats in het onderwijssysteem, echter niet als waakhond maar als adviseur en consulent, hetgeen impliceert dat het tijd wordt om tot naamsverandering over te gaan.

Op lokaal niveau is onderwijs de verantwoordelijkheid van 35 education authorities, d.w.z. provinciale en stedelijke raden die hun plichten en bevoegdheden grotendeels delegeren aan onderwijscommissies. Elke commissie – die qua sexe gemengd moet zijn – bestaat uit raadsleden, onderwijsdeskundigen die niet in de raad zitten, en minstens twee personen aangevoerd door de kerken. Deze education committees hebben een beleidsbepalende en beleidsvoorbereidende functie waarbij zij geassisteerd worden door subcommissies waaraan ook ouders en leerkrachten participeren; beleidsadvisering en -uitvoering ligt in handen van een door de

commissie benoemde director of education. Het behoeft geen betoog dat deze functionaris – uiteraard afhankelijk van zijn kaliber – een bijzonder grote invloed kan hebben op het onderwijs in zijn regio. Het bevoegd gezag op lokaal niveau kan qua omvang zeer verschillen. Glasgow heeft 369 scholen met 6700 docenten en 180.000 leerlingen; Bute daarentegen 14 onderwijsinstellingen met 100 leerkrachten en 2000 leerlingen. Dit heeft tot gevolg dat een mammoet education authority een log apparaat dreigt te worden terwijl aan het andere eind van de schaal dermate kleine bestuursorganen voorkomen dat bepaalde educatieve voorzieningen, met name op het gebied van het buitengewoon onderwijs, niet geboden kunnen worden.

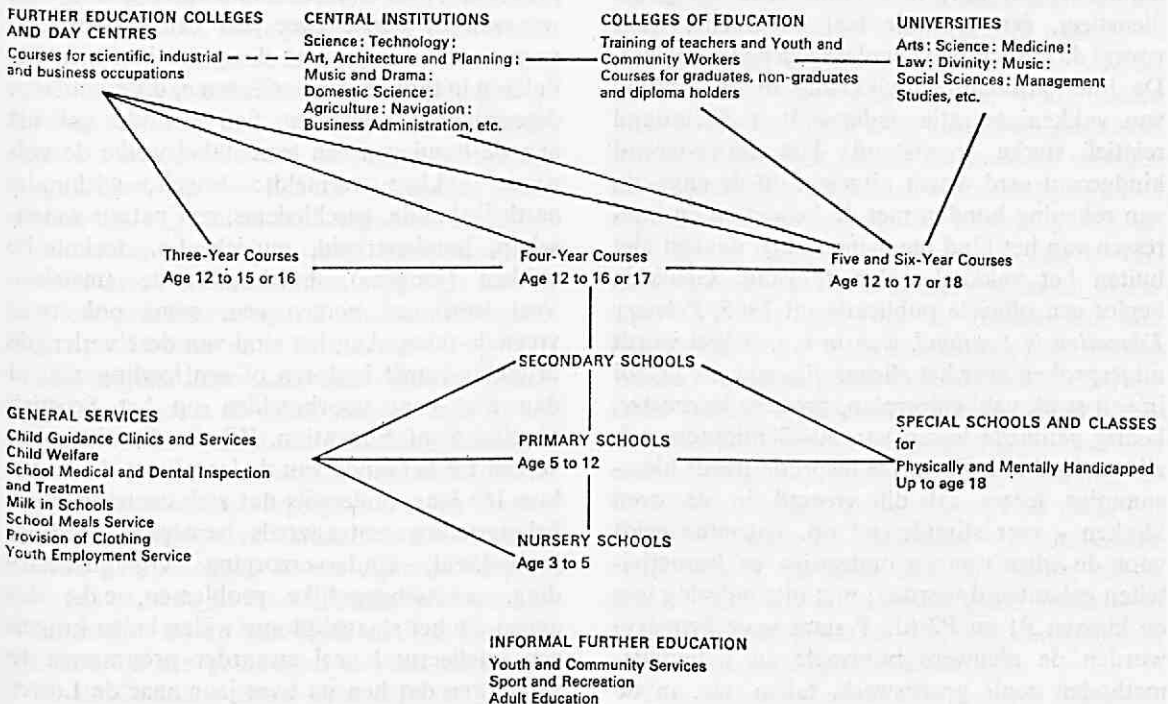
IV. Onderwijssysteem

Gezien tegen de achtergrond van par. 3 kent Schotland drie groepen scholen. Volgens de

cijfers van 1971 zijn er 3079 Public Schools, gefinancierd en beheerd door de education authorities en bezocht door 95,8% van de nationale leerlingenpopulatie. Daarnaast 45 Grant-Aided Schools onder een particulier bestuur maar met een gedeeltelijke subsidie rechtstreeks uit Edinburgh. Dit type school geeft onderwijs aan 2,5% der leerlingen. Tenslotte is er de onafhankelijke sector (111 scholen), die helemaal uit privé-middelen 1,7% der leerlingen opvangt. Leerplicht geldt voor 5-16-jarigen. Genoemde groepen omvatten mammoetscholen van meer dan 2000 leerlingen maar ook een- of tweemanschooltjes; een vierde van de Public Schools (niet te verwarren met het Engelse begrip!) kent maar een of twee leerkrachten. Een andere indeling is de bekende verticale structuur van kleuter-, primair-secundair- en tertiair-onderwijs.

Volgens de onderwijswet van 1962 moeten de education authorities voor het kleuteronderwijs zorgen maar wegens gebrek aan middelen

SCOTTISH EDUCATIONAL SYSTEM

is daar tot nu toe nog weinig van terechtgekomen, slechts 4% van de kleuters gaat naar school. Het ruimtegebrek is zo groot dat twee derde van de 12.500 kinderen tussen 3 en 5 jaar die in 1971 dit onderwijs volgden óf alleen 's morgens óf alleen 's middags naar school konden. Het zojuist gepubliceerde Witboek van de regering in Londen – *Education, a Framework for Expansion* – verleent voor Engeland en Wales aan kleuteronderwijs naast scholenbouw, lerarenopleiding en HBO prioriteit, maar daar het Schotse onderwijs relatief autonoom is heeft dit belangrijke regeringsstuk daar geen consequenties.

Het primaire onderwijs waarvan de eerste twee klassen vergelijkbaar zijn met onze speelklassen, is bestemd voor de 5-12-jarige. De scholen zijn vaak klein, ongeveer 50% heeft minder dan 100 leerlingen. In tegenstelling tot Engeland en ook Nederland past het Schotse basisonderwijs geen streaming toe, het groepsindelingscriterium is uitsluitend leeftijd. Het onderwijsleerplan vermeldt Engels, rekenen, biologie, aardrijkskunde, geschiedenis, muziek, handenarbeid, i.o.; hier komt vaak bij godsdienstleer, één vreemde taal en Gaelic, waar vooral de autochtone bevolking zich van bedient. De internationale ontwikkeling in de richting van vakkenintegratie ondervindt in Schotland relatief sterke tegenstand. Het mode-woord kindgecentreerd wordt uitgelegd in de enge zin van rekening houden met de behoeften en interessen van het kind maar men durft daarbij niet buiten het vakkenleerplan te gaan. Gelukkig begint een officiële publicatie uit 1965, *Primary Education in Scotland*, waarin o.a. twijfel wordt uitgesproken over het alleenzaligmakende geloof in een strak vakkenleerplan, precieze lesrooster, keurig getimedede lessen van 30-40 minuten, e.d. zijn invloed te krijgen. De inspectie treedt hier – sommige lezers zal dit vreemd in de oren klinken – zeer stimulerend op. Ditzelfde geldt voor de wijze waarop onderwijs- en leeractiviteiten gehanteerd worden; met uitzondering van de klassen P1 en P2 (de P staat voor Primary) worden de nieuwere informele en activiteitsmethoden zoals groepswerk, taken, etc. in de

meerderheid der scholen nog maar schuchter toegepast. Schotse onderwijskundigen maken zich ook zorgen over de grote nadruk die de basisschool legt op examens, toetsen, proefwerken en wat dies meer zij, temeer daar men hierbij vooral gebruik maakt van teacher-made tests. Verbetering is te verwachten van een departementale circulaire uit 1966 die erop aandringt dat plaatsing van leerlingen in de diverse streams van het secundair onderwijs de verantwoordelijkheid van dat type onderwijs is, hetgeen de basisschool een veel grotere vrijheid en zelfstandigheid van handelen geeft. Samenvattend kan men stellen dat het primaire onderwijs slechts gedeeltelijk door nieuwe onderwijskundige theorieën en stromingen in beweging gebracht is; de meerderheid der scholen voelt zich echter veiliger bij het traditionele model van de docent voor de klas die aan leerlingen die keurig in de banken zitten kennis 'overdraagt'.

Alle onderwijs op post-primair niveau heet secundair onderwijs. Normaliter verlaat elk 12-jarig kind het basisonderwijs en gaat automatisch, d.w.z. zonder een bepaalde selectieprocedure, over naar secundair vervolgonderwijs, waarvan de eerste twee jaar een brugperiode vormen. De functie van deze fase kan men definiëren in termen van: oriënteren, differentiëren, determineren, selecteren. Een en ander gebeurt aan de hand van een lessentabel welke de volgende vakken vermeldt: Engels, wiskunde, aardrijkskunde, geschiedenis, een natuurwetenschap, handenarbeid, muziek, i.o., technische vakken (jongens), huishoudkunde (meisjes). Veel leerlingen nemen een, soms ook twee vreemde talen. Aan het eind van deze verlengde brugklas wordt besloten of een leerling zich al dan niet gaat voorbereiden op het Scottish Certificate of Education. Zij die dit niet doen volgen tot het einde van de leerplicht, d.w.z. tot hun 16e jaar, onderwijs dat zich centreert rond belangstellingscentra zoals beroepen, voeding, gezondheid, kinderverzorging, vrijetijdsbesteding, maatschappelijke problemen, e.d.; degenen die het staatsdiploma willen halen krijgen een intellectueel veel zwaarder programma te verwerken dat hen na twee jaar naar de Lower

Grade, na vier jaar naar de Higher Grade van bovengenoemd SCE brengt. De situatie zoals hier beschreven treft men aan in Schotse comprehensieve scholen die door meer dan 70% der leerlingen bezocht worden. Er zijn echter nog steeds categoriale scholen die met 12 jaar of alleen leerlingen opnemen die het SCE willen halen (de 5- à 6-jarige Selective Senior Secondary Schools) of alleen leerlingen die na het verstrijken van hun leerplicht een beroep willen kiezen (de 4-jarige Selective Junior Secondary Schools). In de vijftiger jaren ging meer dan 65% van een jaargroep naar laatstgenoemd schooltype maar twintig jaar later is dit cijfer zeer sterk gereduceerd.

Een interessante methode in de vergelijkende onderwijskunde is de volgende; men kiest een bepaald onderwijskundig probleem en gaat na hoe diverse nationale onderwijssystemen dit probleem oplossen. Een actueel voorbeeld is het ook in Nederland bekende alternatief: categoriale school of scholengemeenschap. Als men naar Schotland kijkt valt op dat deze kwestie daar de gemoederen veel minder verhit dan in Engeland of in ons land. Een reden hiervoor kan zijn dat in de jaren vijftig toen slechts 20% van een jaargroep in Engeland doordrong tot de Grammar School er in Schotland bijna het dubbele aantal op de Selective Senior Secondary School zat. De kans dat verborgen talent verborgen bleef was veel kleiner. Bovendien waren er anderzijds vooral in de Hooglanden en andere dunbevolkte streken al lang comprehensieve scholen avant le date omdat men zich niet de luxe kon permitteren aparte scholen voor aparte streams te bouwen en te bemannen.

Een volgend interessant onderwijskundig vergelijkingsobject is de wijze waarop men in een bepaald systeem toetst. In Schotland kent men sedert 1962 het bovenvermelde Scottish Certificate of Education, te vergelijken met het Engelse General Certificate of Education. De examens worden georganiseerd en het diploma verleend door een van de scholen onafhankelijke nationale Examination Board bestaande uit 38 leden gerecrueteerd uit alle geledingen van het onderwijs. Voor de Ordinary Grade (vergelijk de Engelse

0 levels) kan men na 4 jaar secundair onderwijs examens doen; de leerling heeft een keuze uit ruim 40 vakken, waarbij zijn vrijheid niet door wettelijke voorschriften maar alleen door eigen mogelijkheden en door het curriculum dat de school kan bieden beperkt wordt. In 1971 deden 291.373 kandidaten examens voor de Lower Grade, waarvan er 211.807 slaagden. Na dit diploma behaald te hebben kan men de school verlaten of doorgaan voor de Higher Grade (vergelijk de Engelse A levels), waarvoor nog een of twee jaar nodig is. In 1971 schreven zich 134.928 liefhebbers in waarvan 93.827 de eindstreep haalden. Het bezit van dit diploma geeft geen automatische toelating tot de universiteit; het begrip *numerus fixus* is in Groot-Brittannië al jarenlang bekend en de universiteiten bepalen zelf hoeveel studenten voor de diverse vakken worden toegelaten.

De leerlingen die de Higher Grade na vijf jaar secundair onderwijs halen kunnen, omdat ze niet meer leerplichtig zijn, de school verlaten maar een relatief groot aantal – in 1971 bijvoorbeeld ruim 17% – zet hun studies gedurende een laatste jaar voort. Om aan dit zesde jaar richting te geven is het sinds 1968 mogelijk examens te doen voor het Certificate of Sixth Year Studies. De kandidaat kan maximaal drie vakken kiezen uit een rijtje dat naast aardrijkskunde, geschiedenis, economie, ook Latijn, de moderne vreemde talen, wiskunde, de natuurwetenschappen en de expressievakken omvat. De bedoeling van dit diploma is niet om de Higher Grade te vervangen, maar om het te complementeren. Merkwaardig is dat men voor dit examen niet kan zakken; de school moet een leerling goed genoeg vinden om op te gaan, de resultaten die hij behaalt worden middels een 5-puntsschaal uitgedrukt en het diploma vermeldt dus bijvoorbeeld alleen: latijn A, geschiedenis B, wiskunde E. Onderwijskundig Schotland hoopt nu maar dat de universiteiten dit certificaat – dat uiteraard een bewijs is van meer dan gemiddelde intelligentie – niet als toelatingseis gaan stellen, hetgeen gezien de beperkte plaatsingsmogelijkheid voor eerste jaars niet denkbeeldig is.

Voor de buitenlandse waarnemer is het moei-

lijk een adequaat inzicht te krijgen in het Schotse systeem van beroepsonderwijs; Hunter stelt terecht dat 'the field of further education is extensive, and complex to the point of confusion'. (1972², p. 195). Wat wij HBO zouden noemen wordt in Schotland verzorgd door dertien Central Institutions, die in 1971 aan $\pm$ 13.000 studenten onderwijs verschaffen in agrarische, technologische, huishoudelijke, nautische, expressieve en textiel (Tweed!) vakken. Deze instituten stellen dezelfde toelatingseisen als de universiteiten en leiden in cursussen van 4 jaar tot graden die verleend worden door de Council for National Academic Awards, de nationale raad die graden verleent aan alumni van niet-universitaire instituten die echter wel aan universitaire eisen voldoen.

Op middelbaar en lager niveau vindt men ongeveer 80 Colleges of Further Education die full-time of part-time cursussen geven op het gebied van techniek, landbouw en visserij, mijnbouw, handel, verpleegkunde, scheepsbouw etc. De studieduur is uiteraard zeer afhankelijk van het betrokken vak. Deze onderwijsinstellingen verzorgen ook zogenaamde Pre-Employment Courses, cursussen van 1 jaar die een brug proberen te slaan tussen school en bedrijf en bedoeld zijn voor leerlingen die bij het einde van de leerplicht de school verlaten. Voor degenen die hun toekomstig beroep reeds gekozen hebben zijn deze cursussen duidelijk beroepsgericht; voor hen die nog aarzelen zijn alternatieve vormen ingericht die door een geleid determinatieproces de jongelui helpen tot een juiste keuze te komen. Het gebruik om jeugdige werknemers een dag per week of een vergelijkbare blokperiode vrij te stellen van arbeid om hen de kans te geven zich verder te ontwikkelen, neemt geleidelijk aan toe. Betrof dit in 1961 $\pm$ 38.000 werknemers, in 1971 was dit aantal gestegen tot $\pm$ 72.000. Deze cijfers krijgen echter een minder gunstig reliëf als men daarbij bedenkt dat 29% van de mannelijke 15-17-jarigen, maar slechts 6% van hun vrouwelijke leeftijdgenoten aan dit soort onderwijs participeert.

Schotse universiteiten vallen rechtstreeks onder de regelingen van het departement van

O en W in Londen, hoewel hun organisatie-structuur op vele punten afwijkt van Engelse universiteiten. Titulair hoofd van de universiteit is de Kanselier; deze erefunctie is louter representatief en adviserend. De Rector wordt voor 3 jaar door de studenten gekozen om hun belangen te behartigen; hij is vaak geen academicus, maar kan een politicus, vakbondsleider, acteur of schrijver zijn. De centrale bestuurs- en beleidsfunctionaris is de Principal, of Vice-Kanselier die door de Kroon benoemd wordt. Hij is verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken maar ook voor het beleid op korte en langere termijn. Hij is voorzitter van de Senaat die voor tweederde bestaat uit hoogleraren; de overige zetels worden bezet door lectoren en wetenschappelijke medewerkers. Evenals voorheen in Nederland is de Senaat verantwoordelijk voor het universitair onderwijs. We komen de Principal weer tegen in de University Court, een negentien leden tellend toporgaan voor het bestuur van de universiteit, waaraan sinds enige jaren ook studenten participeren. De General Council, vervolgens, doet haar naam alle eer aan want ieder lid van de staf en alle postcandidaten maken deel uit van dit adviserend orgaan. Tenslotte is er nog de Students' Representative Council, het communicatiekanaal tussen bestuur en studenten. Hoewel de Schotse universiteit in feite bestuurd wordt door Principal en University Court is haar organisatie altijd democratischer geweest dan wij in Nederland gewend waren. Bovengeschetste structuur is geen gevolg van studentenonrust sinds 1968 maar is hoofdzakelijk tot stand gekomen op grond van de wetten van 1858 en 1889.

Schotland telt acht universiteiten: St. Andrews, Glasgow, Aberdeen, Edinburgh, Strathclyde (Glasgow), Heriot-Watt (Edinburgh), Stirling en Dundee, geen gering aantal voor een relatief klein en dun bevolkt land. Zij worden gefinancierd door de regering die zich daarbij laat adviseren door de University Grants Committee (UGC). Deze onafhankelijke commissie van 23 leden bestaat uit vertegenwoordigers van de universiteiten, researchinstituten, andere onderwijsinstellingen en het bedrijfsleven. Zij fun-

geert als een soort schakel tussen regering en universiteiten; enerzijds vertaalt zij de vijfjarenplannen van de universiteiten en subsidieaanvragen bij het departement van O en W en brengt zij t.a.v. deze verzoeken advies uit, anderzijds verdeelt zij het totaal bedrag voor elk van de vijf jaren dat ter beschikking wordt gesteld. Bovengenoemde acht universiteiten verschaften in 1971 onderwijs aan 36.500 studenten waarvan 20 à 25% van buiten Schotland kwamen. Het merendeel der studenten volgt een driejarige cursus voor een Ordinary Degree; een minderheid wijdt een extra vierde jaar aan een Honours Degree, die aangeeft dat de studie gespecialiseerder is geweest. Medicijnen, tandheelkunde en veeartsenijkunde nemen vijf à zes jaar in beslag. Aan alle universiteiten kan men postgraduate cursussen volgen die naar hogere graden of naar een doctoraat leiden.

Voor Glasgow, Aberdeen en Strathclyde kan men zich ter plaatse laten inschrijven; de andere universiteiten zijn alleen te benaderen via het centrale aanmeldingsadres voor heel Groot-Brittannië dat gevestigd is te Cheltenham. Evenals in Nederland overtreft de vraag het aanbod en veel studenten kunnen niet studeren aan de universiteit van hun keuze of worden helemaal niet geplaatst. Hoewel de toelatingseisen enigszins variëren kan men generaliserend stellen dat elke student verwacht wordt voor 5 vakken zijn SCE te hebben gehaald. In zijn pakket moet Engels, een vreemde taal, en wiskunde of een natuurwetenschap zitten. Drie van de 5 vakken moeten geëxamineerd zijn op niveau Higher Grade SCE; acceptabel is ook tweemaal Higher Grade SCE eenmaal A niveau van het Engelse GCE, of tweemaal A niveau GCE. Men kan hieruit concluderen dat de Schotten zelf hun SCE iets lager aanslaan dan het Engelse GCE; dit is te verklaren uit het feit dat het Schotse onderwijs een traditionele voorkeur heeft voor ontwikkeling in de breedte, terwijl het Engelse onderwijs – vooral sinds de oorlog – sterker specialiseert. Deze voorkeur blijkt ook uit de wijze waarop de driejarige cursus voor bovenvermelde Ordinary Degree is opgezet; de student begint met 5 vakken waarvan hij er na twee

jaar 2 kan laten vallen. Deze vakken hoeven niet noodzakelijkerwijs samen te hangen; in Stirling probeert men door bepaalde combinaties de scheidingsmuren tussen alpha, beta en gamma vakken te doorbreken; aanstaande docenten nemen vaak in hun studiepakket onderwijskunde, pedagogiek, psychologie of sociologie op*.

Alleen docenten die bevoegd en ingeschreven staan bij de General Teaching Council for Scotland kunnen vast aangesteld worden bij het primair en secundair onderwijs. Voor het basisonderwijs wordt vereist dat men ófwel een universitaire graad heeft gecombineerd met een eenjarige beroepsopleiding, ófwel dat men gedurende 3 jaar is opgeleid aan een College of Education. Het secundair onderwijs laat alleen gegradueerden toe die daarna een eenjarige theoretische en praktische beroepsvoorbereiding hebben gevolgd. In 1971 waren er in Schotland 44.800 leerkrachten waarvan tweederde vrouwen; 17.730 hadden een universitaire graad, 8.930 een vergelijkbaar diploma voor expressievakken, lichamelijke opvoeding e.d., 18.140 waren zonder universitaire graad maar op basis van studie aan een College of Education in het basisonderwijs werkzaam. Voor Nederlandse begrippen is de leerkracht-leerlingen ratio bijzonder gunstig, namelijk 1:22,3. Vooral bij universiteitsstudenten groeit de belangstelling voor het onderwijs sterk; tussen 1966 en 1971 nam het aantal dat zich op het docentschap voorbereidde met 49% toe; ter vergelijking, het percentage voor de Colleges was in dezelfde periode 27%. Als deze tendens zich doorzet is een toekomstig overschot dus niet denkbeeldig, ook al kunnen docenten na minimaal dertig jaar het onderwijs gediend te hebben, pensioen aanvragen.

Met uitzondering van Stirling kennen Schotse universiteiten geen docentenopleidingen, deze taak wordt verricht door tien Colleges of Educa-

* Nederlandse onheilsprofeten die voorspellen dat ons onderwijs ten gronde zal gaan omdat studenten aan de experimentele lerarenopleidingen voor de derde en tweede graad twee vakken moeten bestuderen en daarin een bevoegdheid zullen verwerven, geven weinig blijk van kennis van buitenlandse opleidingssystemen.

tion die vier soorten cursussen verzorgen: een driejarige onderwijzersopleiding – drie- of vierjarige opleidingen voor technische vakken, i.o., muziek e.d. – een eenjarige beroepsopleiding voor universitair gegradueerden – een vierjarige cursus die leidt tot Bachelor of Education, een graad die verleend wordt door universiteiten of de reeds genoemde Council of National Academic Awards. Zoals bekend staat het opleidingsmodel van Engeland en Wales thans op de helling (Giesbers 1972); de daartoe strekkende voorstellen van de staatscommissie James gelden echter niet voor Schotland. Daar stelt het College of Education als toelatingseis: 4 vakken met succes geëxamineerd op het Higher Grade niveau, of: 3 Higher Grade en 1 Ordinary Grade, of: 2 Higher Grade en 4 Ordinary. Engels en wiskunde moeten in het eindexamenpakket hebben gezeten. De student die aan deze eisen voldoet en bijvoorbeeld een driejarige cursus volgt, maakt een diepgaande studie van minstens één vak dat in het basisonderwijs gegeven wordt; daarnaast krijgt hij gesuperviseerde praktijk in de school en theoretisch onderricht in pedagogiek, didactiek, psychologie, i.o., hygiëne en gezondheidszorg, godsdienst en spraakleer. Het opleidingsprogramma voorziet bovendien in de algemene vorming der studenten door gastsprekers, excursies, en activiteiten die wij onder het hoofd studia generalia zouden onderbrengen. Na voltooiing van de drie- of eenjarige opleiding krijgt de onderwijzer respectievelijk leraar een voorlopige bevoegdheidsverklaring die na een proeftijd van twee jaar op voorstel van de schoolleider onder wie men werkt permanent kan worden. Voor leraren moderne vreemde talen is volledige bevoegdheid alleen mogelijk als ze een voorgeschreven periode hebben doorgebracht in het land welks taal zij doceren. Schotse docenten krijgen veel meer dan in ons land de gelegenheid om periodiek bij te tanken. Vooral sinds in 1967 de National Committee for the In-Service Training of Teachers is opgericht, zijn de vele activiteiten op gebied van her-, na- en bijscholing gebundeld en is het begrip recurrent education in brede lagen van het docentencorps geaccepteerd.

The General Teaching Council for Scotland heeft zeer onlangs een rapport uitgebracht dat nieuwe voorstellen doet t.a.v. de beroepsvoorbereiding van leraren bij het secundair onderwijs. Fase 1 is de verantwoordelijkheid van de Colleges en duurt van september tot april; 50% van de beschikbare tijd wordt aan praktijk gewijd, 50% aan onderwijskundige theorie. De tweede fase wordt geheel in de school doorgebracht waar de assistent-leraar onder supervisie van en begeleid door de rector/directeur en/of een ervaren collega een gedeeltelijke onderwijstaak heeft en voor de rest van de tijd aan andere schoolactiviteiten participeert. Deze fase beslaat het derde trimester van zijn eerste opleidingsjaar en het eerste en tweede trimester van het volgende jaar. Hij kan pas aan fase 3 beginnen na goedkeuring van de schoolleider onder wie hij gewerkt heeft. In dit laatste trimester wordt de theorie die hij bestudeerd heeft getoetst aan de praktijkervaringen die hij heeft opgedaan en vice versa. Vergeleken met het huidige systeem betekenen deze voorstellen dus een grotere integratie van theorie en praktijk benevens een verkorting tot de helft van de gebruikelijke tweejarige proeftijd. Dit ene proefjaar wordt bovendien een integraal deel van de opleiding van de a.s. leraar.

V. *Heden en Toekomst*

Naast karakteristieke facetten van het Schotse onderwijssysteem die in dit artikel al naar voren zijn gekomen, kan tot slot gewezen worden op de volgende aspecten. Men kent nog steeds een grote waarde toe aan degelijke, intellectuele, formele instructie. In de tijd waarin de school wel eens dreigt te ontaarden in een jeugd-sociëteit waar gezelligheid centraal moet staan, heeft deze Schotse schoolopvatting evidente voordelen. Het nadeel is echter een zeker conservatisme, een huiver om te experimenteren, een misschien te grote eerbied voor de status quo, die kan leiden tot afhankelijkheid van de centrale autoriteit. Symptomatisch is wel de uitspraak van een vorige staatssecretaris: "There is still a disquieting tendency in the Scottish educational world

to look to the Department to take the initiative in far too many things . . . it is really remarkable that people should expect so little to come from the periphery, and so much from the centre.' (Hunter, 1972², p. 38). Dit verschijnsel vinden we weerspiegeld in de school waar de docent van zijn leerlingen eenzelfde respect voor de autoriteit verwacht en eist; vergeleken met Engeland en Nederland zijn de relaties leraar-leerling formeler en is de discipline strakker. Type-rend is eveneens de veel verder ontwikkelde externe democratisering van het Schotse onderwijs. Het is geen klasseonderwijs in de zin waarin Matthijssen dat woord gebruikt, de Independent Schools die inderdaad gedragen worden door een sociale elite zijn veel minder talrijk en invloedrijk dan de Public Schools in Engeland. Uitgestrekte gebieden met een verspreid wonende bevolking hebben aparte scholen voor aparte standen onmogelijk gemaakt. De in ons land bekende verzuiling openbaar-bijzonder onderwijs speelt in Schotland hoegenaamd geen rol. De onderwijswet van 1918 verplicht het lokale bevoegd gezag tot onderwijsvoorzieningen die, overeenstemmen met de religieuze kleur van de bevolking, waardoor begrippen openbaar en bijzonder a.h.w. samensmelten. Het recht van kerkgenootschappen om eigen scholen op te richten blijft overigens onverlet. De grote onderwijsproblemen waar Schotland thans mee geconfronteerd wordt en die de ontwikkelingen in de jaren zeventig zullen bepalen zijn: de noodzakelijke uitbreiding van het kleuteronderwijs – doordachte, d.w.z. niet louter modieuze curriculaire vernieuwing in het basisonderwijs – systematisering en coördinatie van de op gang zijnde leerplanontwikkeling bij het voortgezet onderwijs – pedagogische en onderwijskundige zingeving aan de mogelijkheden die leerplicht-

verlenging biedt – regulering van de snelle expansie van het hoger onderwijs. Het zijn formidabele vraagstukken waar vele andere landen ook een oplossing voor hopen te vinden. Gezien de goede staat van dienst van het Schotse onderwijs is een nauwgezet volgen van het beleid dat daar in de komende jaren gevoerd zal worden de moeite alleszins waard.

Bibliografie

- Cruickshank, M.: *History of the Training of Teachers in Scotland*, London 1971.
- Giesbers, J.: De opleiding van 'teachers' in Engeland en Wales, in: *Pedagogische Studiën*, juli-augustus 1972, p. 227 ff.
- Hunter, S.: *The Scottish Educational System*, Oxford 1972².
- Kenneth Richmond, W.: *The School Curriculum*, London 1971, p. 140.
- Nisbet, J.: *Scottish Education Looks Ahead*, Edinburgh 1969.
- Osborne, G.: *Scottish and English Schools*, London 1966.
- Primary Education in Scotland, Scottish Education Department, Edinburgh 1965.
- Public Education in Scotland, publikatie van het Scottish Education Department, Edinburgh 1972.
- Scotland, J.: *The History of Scottish Education*, 2 delen, London 1969.
- Scottish Educational Statistics, jaarlijkse publikatie van het Scottish Education Department, Edinburgh.

Belangrijke adressen

- Scottish Education Department, 8 George Street
Edinburgh EH22PF.
- Her Majesty's Stationery Office, 13A Castle Street,
Edinburgh EH23AR.